

Rehabilitasyon Desteği Alan Özel Gereksinimli Bireylerin Ebeveynlerinin Sosyal ve Duygusal Yalnızlık Algılarının İncelenmesi¹

Investigation of Social and Emotional Loneliness Perceptions of Parents of Individuals with Special Needs Receiving Rehabilitation Support

Rabia ZAFER²

Gönderim: 20/06/2022

Düzeltilme: 23/06/2022

Kabul: 28/06/2022

ÖZET

Bu çalışmada, rehabilitasyon desteği alan özel gereksinimli bireylerin ebeveynlerinin sosyal ve duygusal yalnızlık algılarına ilişkin görüşlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda özel gereksinimli bireylerin ebeveynlerinin; 1) en yoğun yaşadığı problemler 2) sosyal ve duygusal yalnızlığa ilişkin yaşadıkları deneyimi nasıl adlandırdıkları 3) hangi ortam ve durumlarda sosyal ve duygusal yalnızlıkla ilgili yaşadıkları deneyimlerin etkilendiği 4) sosyal ve duygusal yalnızlık durumunu hangi nedenler ile ilişkilendirdikleri araştırılmak istenmiştir. Araştırma, nitel araştırma deseni kullanılarak fenomenolojik çalışma modelinde tasarlanmıştır. Bu araştırmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden ve ailesinde rehabilitasyon desteği alan özel gereksinimli birey bulunan 31 ebeveyn katılmıştır. Ebeveynlerin 26'sı kadın 5'i erkektir. Araştırmacı tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Araştırma kapsamında toplanan veriler içerik analizi yöntemi ile incelenmiş, belirli kodlar ve temalar oluşturularak kategorize edilmiştir. Araştırma bulgularına göre özel gereksinimli bireylerin ebeveynlerinin duygusal, akademik, sosyal, kişisel ve teknik alanlarda problemler yaşadıkları tespit edilmiştir. En yoğun yaşadıkları problemlerin ise duygusal problemler olduğu gözlenmiştir. Özel gereksinimli bireylerin ebeveynlerinin sosyal ve duygusal yalnızlığa ilişkin yaşadıkları deneyimi nasıl adlandırdıklarına ilişkin görüşleri incelendiğinde yalnızlık hisseden ve yalnızlık hissetmeyen ebeveynlerin olduğu görülmüştür. Ebeveynlerin sosyal ve duygusal yalnızlık hislerinin en çok ev ortamı ile ilgili durumlardan etkilendiği tespit edilmiştir. Sosyal ve duygusal yalnızlığa ilişkin nedenler sorulduğunda ebeveynlerin yakınlık ihtiyaçlarının karşılanmaması, bazı kişilik özellikleri, sosyal ilişki açısından uzakta olmaları ve çevresel faktörlerin etkili olduğu ifade edilmiştir. Bununla birlikte yalnızlık durumunu deneyimlemeyen ebeveynlerin de olduğu bulunmuştur. Özel eğitim ve rehabilitasyon sürecinde önemli sosyal destek ağına sahip ebeveynlerin bulunması dikkat çekici görülmektedir. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular ilgili literatür kapsamında tartışılmış ve çeşitli önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Rehabilitasyon, özel gereksinimli birey, sosyal ve duygusal yalnızlık.

¹ Bu araştırma, 2022 yılında düzenlenen 23. Uluslararası Psikolojik Danışma ve Rehberlik kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

² Uzman Psikolojik Danışman, Milli Eğitim Bakanlığı, rabiazafer.96@gmail.com

ABSTRACT

In this study, it is aimed to examine the opinions of parents of individuals with special needs who receive rehabilitation support regarding their perceptions of social and emotional loneliness. For this purpose, parents of individuals with special needs; 1) the most intense problems 2) how they name their experience of social and emotional loneliness 3) in which environments and situations their experiences with social and emotional loneliness are affected 4) the reasons for which they associate social and emotional loneliness with were investigated. The research is designed in a phenomenological study model using a qualitative research design. 31 parents who voluntarily agreed to participate in this study and who had a special needs individual in their family participated. 26 of the parents are women and 5 are men. The semi-structured interview form prepared by the researcher was used as a data collection tool. The data collected within the scope of the research were examined by content analysis method and categorized by creating certain codes and themes. According to the research findings, it was determined that the parents of individuals with special needs had problems in emotional, academic, social, personal and technical fields. It has been observed that the most intense problems they experience are emotional problems. When the opinions of the parents of individuals with special needs about how they call their experiences of social and emotional loneliness were examined, it was seen that there were parents who felt loneliness and did not feel loneliness. It has been found that parents' feelings of social and emotional loneliness are most affected by situations related to the home environment. When the reasons for social and emotional loneliness were asked, it was stated that the parents' closeness needs were not met, some personality characteristics, being away from the social relationship network and environmental factors were effective. However, it has also been found that there are parents who do not experience loneliness. It is noteworthy that there are parents with important social support networks in the process of special education and rehabilitation. The findings obtained as a result of the research were discussed within the scope of the relevant literature and various suggestions were made.

Keywords: Rehabilitation, individual with special needs, social and emotional loneliness.

Önerilen atf: Zafer, R. (2022). Rehabilitasyon desteği alan özel gereksinimli bireylerin ebeveynlerinin sosyal ve duygusal yalnızlık algılarının incelenmesi. *Uluslararası Psiko-Sosyal Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 38-56.

GİRİŞ

Özel gereksinimli bireyler tanımlanırken çoğu zaman, engelli veya yetersizliği olan kişi şeklinde etiketlenmesine rağmen son zamanlarda bireyin ihtiyaç duyduğu desteğe vurgu yapan “özel gereksinime sahip birey” kavramının kullanımı ön plana çıkmaktadır (Ulutaşdemir, 2007). Bu kavramın kullanılmasının sebeplerinden biri, bireyin karşılaşacağı olumsuz etiketlemelerin önlenmeye çalışılmasıdır (Cavkaytar, Melekoğlu ve Yıldız, 2014). Örneğin zihinsel engelli kavramının kullanımı ile bireyin engel durumuna dikkat çekilirken, özel gereksinimli birey kavramının kullanımı ile bireyin ihtiyacı olan eğitime, desteğe ve ilgiye dikkat çekilmektedir. Özel gereksinimli bireyler; zihinsel, fiziksel, sosyal ve duygusal gelişim özellikleri bakımından akranlarına göre anlamlı farklılıklar gösteren ve çeşitli gereksinimleri olan bireylerdir (Kargin, 2004). En yaygın bilinen özel gereksinimlilik alanları: Özel öğrenme güçlüğü, dil ve konuşma güçlüğü, yaygın gelişimsel bozukluk (otizm), dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu (DEHB), ortopedik (bedensel) yetersizlik, işitme yetersizliği, görme yetersizliği, zihinsel yetersizlik, üstün (özel) yetenek, süregen hastalıklar ve genetik bozukluklardır (Yaralı, 2015). Özel gereksinim alanlarının desteklenmesinde benzer yanlar bulunmakla beraber her bir alanın kendine özgü rehabilite edici yöntemleri bulunmaktadır. Bazı bireylerde iki veya daha fazla alanda özel gereksinim durumu gözlenebilmektedir. Örneğin hem yaygın gelişimsel bozukluk hem de dil ve konuşma güçlüğü aynı anda bireyde bulunabilmektedir. Bireyde aynı anda bir arada bulunan yetersizlikler için “çoklu yetersizlik” kavramı kullanılmaktadır (Kazu ve Yıldırım, 2021).

Özel gereksinimli bireyler; sosyal, duygusal, akademik ve ekonomik birçok sorunla karşı karşıya kalabilmektedirler (Aydemir, 2021). Bu sorunlarla birlikte özel gereksinimli bireylerin içinde yaşadıkları aile ortamında da birtakım sorunlar ortaya çıkabilmektedir (Genç, 2017). Özel gereksinimli bireye sahip ebeveynler, gereksinim durumunun ilk ortaya çıktığı andan itibaren çeşitli problemlerle uğraşmak durumunda kalmakta ve desteğe ihtiyaç duymaktadırlar (Oktar ve Yıldız, 2019). Özel gereksinimli bireye sahip ebeveynlerin diğer ebeveynlere göre daha fazla iş yükü olduğu düşünülmektedir. Ebeveynlik sorumluluklarını benimsemeye ve özel gereksinim durumuna uyum sağlamada güçlük yaşayabilmektedirler (Ytterhus, Wendelborg ve Lundebj, 2008). Ailedeki özel gereksinimli bireyin devamlı ihtiyaçları ebeveynlerin yeniden uyumunu zorunlu hale getirmektedir. Hayatlarının büyük bir kısmını özel gereksinimli bireyin ihtiyaçlarını karşılamakla geçirmektedirler. Bu durum ebeveynlerde öfke, kaygı ve stres gibi birçok duyguyu da beraberinde getirmektedir (Aral ve Gürsoy, 2009). Ebeveynlerin etkileşimde bulunduğu kişiler ve karşılıklı kurdukları iletişim örüntüleri de bu duyguların yaşanmasında etkili olmaktadır. Ebeveynlerin yakın çevresindeki kişilerin tutumları onları daha hassas bir hale getirebilmektedir (Şahin, 2021).

Ebeveynler açısından özel gereksinimli bir çocuğa sahip olmak; başa çıkılması gereken ekonomik, sosyal ve duygusal sorunlar bakımından daha fazla yük anlamına gelmektedir (Takuri, 2014). Bu yüzden rehabilitasyon desteği alan özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynler pek çok sorunla karşı karşıya kalabilmektedir. Dışlanma (Akkök, 2003; Özmen ve Çetinkaya, 2012), maddi zorluklar (Özgökçeler, 2006; Yazıcı ve Durmuşoğlu, 2017), öğretmenlerin olumsuz tutumları (Yıkılmış ve Bahar, 2002), psikolojik olarak kendilerini iyi hissetmeme (Aral ve Gürsoy, 2009; Kaner, 2009) gibi sorunlar örnek olarak gösterilebilir. Bu

sorunlardan birisinin de zamanının büyük bir kısmını özel gereksinimli çocuğu için harcayan ebeveynlerin yaşadığı sosyal ve duygusal yalnızlık durumunun olduğu düşünölmektedir. Özel gereksinimli çocuk sahibi olmak, ebeveynlerin kendilerini yetersiz veya yalnız hissetmesine sebep olabilmektedir. Çünkü her ebeveyn normal gelişim gösteren bir çocuğa sahip olmak ister. Fakat bu durum olmadığında ebeveynler, hayal kırıklığı yaşayarak kendi içlerine kapanabilmektedirler (Baş, 2018).

Yalnızlık, kişinin yaşamak istediği ilişkiler ile yaşamakta olduğu sosyal ilişkilerin tutarsızlık gösterdiği ve kişiyi rahatsız eden psikolojik bir durum olarak tanımlanmaktadır (Perlman ve Peplau, 1981). Yalnızlığın, kişilerarası etkileşim ve ilişkilerin niteliğinin zayıf olmasından kaynaklandığı belirtilmektedir (Yılmaz ve Altınok, 2009). Her bireyin diğer bireylerle yakınlık kurmaya ihtiyacı vardır ve bu yakınlık kurma ihtiyacını karşılayamadığında birey kendini yalnız hissedebilmektedir. Yalnızlık, bireyin yaşı fark etmeksizin hayatın her aşamasında yaşanabilecek psikolojik bir durumdur (Gürsoy, 2021). Yalnızlığın, sosyal ilişkilerden alınan doyumun düşük ya da yetersiz olmasından kaynaklandığı ve yaşı, statüsü, cinsiyeti fark etmeksizin her birey tarafından deneyimlenebileceği belirtilmektedir (Buluş, 1997).

Weiss (1973)'e göre; sosyal ve duygusal yalnızlık olmak üzere yalnızlığın iki türü bulunmaktadır. Duygusal yalnızlık; bir bireyin başka bir bireyle bir yakınlık ya da bağ kuramaması sonucunda meydana gelmektedir. Duygusal yalnızlık bir eşin, çocuğun ya da bir sırdaşın kaybı sonucunda da meydana gelebilmektedir. Kişide zayıf konsantrasyon, tehlikeye karşı ısrarcı uyanıklık ve yalnızlığa çözüm bulmaya yönelik çabalarını organize edememeyi içeren bir endişe duygusu olarak deneyimlenebilmektedir. Duygusal tek bir bağ bile kurulmuş olsa (yakın arkadaşlık ya da romantik ilişki) duygusal yalnızlık hissini önlenebileceği belirtilmektedir (Ernst ve Cacioppo 1999). Sosyal yalnızlık ise; bir bireyin destekleyici sosyal ilişki ağından mahrum kalması sonucunda meydana gelmektedir. Bireyin çevresi ile etkileşiminin yetersiz olduğu durumlarda sosyal yalnızlık hissedilebilmektedir (Akgöl, 2020). Arkadaşlar, kardeşler, akrabalar, komşular ve çocuklarla yaşanan iletişim kopukluğu, sosyal gruplara ve etkinliklere katılım gösterememe gibi durumlar sosyal yalnızlıkla ilişkilendirilmektedir (Dugan ve Kivett, 1994). Sosyal yalnızlık durumu bireylerin; savunmasızlık, gerginlik ve can sıkıntısı duygularını yaşamalarına sebep olabilmektedir (Weiss, 1973).

Çağımızda değişen toplum, kültür ve aile yapısı, teknolojik gelişmeler, insan hayatının süresinin uzaması, kentleşme, yabancılaşma ve sosyal izolasyon kişilerin daha yoğun bir yalnızlık durumu yaşamasına neden olabilmektedir (Akgöl, 2020). Kişisel özellikler ve kişiye ait bazı inançların da yalnızlığa neden olabileceği belirtilmektedir (Gürsoy, 2021). Bununla birlikte, birey yalnızlık durumunu kendisi tercih ediyor ve bu durumdan keyif alıyor da olabilir (Lykes ve Kimmelmeir, 2014). Bireyin yalnız hissedip hissetmediğinin hemen anlaşılması ve dışarıdan tam olarak tespit edilmesi kolay olmamaktadır. Bireyin bu duyguyu ya da durumu yaşayıp hissettiklerini ifade ettiği ölçüde anlamamız mümkün olabilmektedir.

Özel gereksinimli bireye sahip ebeveynlerin sosyal ilişkilerinde kopukluklar meydana geldiği için etkinliklere katılımda azalma ve yalnızlık yaşama durumunda artış olduğu belirtilmektedir (Sungur-Bozdoğan, 2011). Özel gereksinimli bireylerin ebeveynlerinin

yaşadığı sosyal izolasyon düşünüldüğünde muhtemel bir sonuç olarak sosyal ve duygusal yalnızlık yaşadıkları ve yetersiz sosyal destek algıladıkları tespit edilmiştir (Durmuş ve Yeşilyaprak, 2019). Sarıhan (2007)'ın yaptığı bir araştırmada, özel gereksinimli bireylerin ebeveynlerinin yalnızlık puanlarının normal gelişim gösteren bireylerin ebeveynlerinin yalnızlık puanlarından daha yüksek çıktığı sonucuna ulaşmıştır. Özel gereksinimli bireyler sosyal hayatta; ötekileştirme, dışlama, acıma, küçümseme, dalga geçme, ayrımcılık gibi durumlara maruz kalabilmektedirler. Bu tarz olumsuz durumlar özel gereksinimli bireylerin günlük hayatını büyük ölçüde etkilemektedir (Gencer, 2019). Bütün bunların sonucunda toplumla uyum problemlerinin meydana geldiği, özel gereksinimli birey sahibi ebeveynlerin bundan utanabildiği, toplumun bu bireylere yönelik etiketleyici söz ve davranışları nedeniyle öfkelenbildiği, çevresi tarafından suçlandığı, çocuğunun engelinden dolayı kendisinde yetersizlik hissettiği, toplumdaki statüsünü kaybettiğini düşündüğü ve bu sebeplerden dolayı toplumla ilişkilerini sınırlandırdığı dile getirilmektedir (Dönmez vd., 2001).

Özel gereksinimli bireye sahip ebeveynlerin, çocuklarına gösterilen bu olumsuz tutum ve davranışlara engel olabilmek adına kendilerini sosyal çevrelerinden izole ettikleri gözlenmiştir (Buluş ve Ersoy, 2019). Bu çalışmada rehabilitasyon desteği alan özel gereksinimli bireylerin ebeveynlerinin sosyal ve duygusal yalnızlık algılarına ilişkin görüşlerinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu temel amaçtan hareketle aşağıda verilen alt amaçlara cevap aranmıştır.

1. Özel eğitim ve rehabilitasyon süreci boyunca özel gereksinimli bireylerin ebeveynleri tarafından en yoğun yaşanan problemler neler oldu?
2. Özel gereksinimli bireylerin ebeveynleri sosyal ve duygusal yalnızlığa ilişkin yaşadıkları deneyimi nasıl adlandırmaktadırlar?
3. Hangi ortam ve durumlar özel gereksinimli bireylerin ebeveynlerinin sosyal ve duygusal yalnızlıkla ilgili yaşadıkları deneyimleri etkilemektedir?
4. Sosyal ve duygusal yalnızlık durumu özel gereksinimli bireylerin ebeveynleri tarafından hangi nedenler ile ilişkilendirilmektedir?

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Bu çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden birisi olan fenomenolojik (olgubilim) çalışma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırmada, bir problem ya da konuya yüklenen anlamların keşfedilmesi amaçlanır. Çalışmaya katılan katılımcıların bir problem ya da konuyu hangi bağlamda ele aldıkları anlaşılmasına çalışılır (Creswell, 2012). Fenomenolojik yöntem ise katılımcıların neyi nasıl deneyimlediklerinin detaylı betimlemesine doğru ilerleyen sistematik bir süreçtir. Araştırılmak istenen fenomen (olgu) hakkında daha iyi anlamlar çıkarmaya yardımcı olan bir yöntemdir (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Bu çalışmada, sosyal ve duygusal yalnızlık bir fenomen olarak belirlenmiş ve rehabilitasyon desteği alan özel gereksinimli bireylerin ebeveynlerinden oluşan katılımcı grubunun bu fenomeni nasıl deneyimledikleri derinden incelenmeye çalışılmıştır.

Katılımcılar

Nitel araştırmalarda çalışma grubunun belirlenmesinde katılımcıların evreni temsil etme

gücünden ziyade araştırma konusuna uygunluk önemli görülmektedir (Baltacı, 2018). Bu çalışmanın katılımcı grubunun belirlenmesinde amaçlı örnekleme yöntemlerinden, maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Maksimum çeşitlilik örneklemesinde amaç, birtakım genellemelere ulaşmak için bu çeşitliliği sağlamak değil aksine; çeşitlilik gösteren durumlar arasından önemli ortak örüntüleri ve anlamları belirlemektir (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Bu çalışmaya, İstanbul ili Bahçelievler ilçesinde bulunan özel gereksinimli çocuğa sahip 31 ebeveyn gönüllü olarak katılmıştır. Katılımcılara ilişkin demografik bilgiler Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1. Katılımcılara ait demografik bilgiler

Değişkenler	Kategori	Frekans
Cinsiyet	Kadın	26
	Erkek	5
Eğitim Düzeyi	İlkokul	14
	Ortaokul	5
	Lise	7
	Üniversite	4
	Lisansüstü	-
	Okuma-Yazma bilmiyor	1
Aile Tipi	Çekirdek	24
	Geniş	2
	Tek ebeveynli	5
	Üvey anne babalı	-
	Yeniden yapılanmış	-
Ailedeki özel gereksinimli birey sayısı	Bir	24
	İki	5
	Üç	2
	Dört ve üzeri	-
Toplam		31

Çalışmaya katılan özel gereksinimli bireye sahip ebeveynlerin 26’sı kadın 5’i erkektir. Bu ebeveynlerden 14’ü ilkökul mezunu, 5’i ortaokul mezunu, 7’si lise mezunu, 4’ü üniversite mezunu, 1’i ise okuma-yazma bilmemektedir. Ebeveynlerin 24’ü çekirdek aileye, 2’si geniş aileye, 5’i tek ebeveynli aileye sahiptir. Bir özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveyn sayısı 24 iken iki özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveyn sayısı 5 ve üç özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveyn sayısı 2 olarak bulunmuştur.

Veri Toplama Aracı

Çalışmanın verileri araştırmacı tarafından hazırlanan, çalışmanın amacına yönelik açık uçlu soruların yer aldığı “Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu” kullanılarak ve görüşme (mülakat) tekniğinden yararlanılarak toplanmıştır. Bu form iki kısımdan oluşmaktadır. İlk kısımda, özel gereksinimli bireylerin ebeveynlerinin demografik özelliklerine ilişkin sorular; ikinci kısımda ise özel gereksinimli bireylerin ebeveynlerinin sosyal ve duygusal yalnızlık algılarına ilişkin sorular bulunmaktadır. Yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanırken ilk olarak, çalışmanın konusu ile ilgili literatür taraması yapılmıştır. Güncel araştırmalar incelenmiş ve çalışmanın amacına uygun hazırlanan açık uçlu sorularla örnek bir form

oluşturulmuştur. Soruların geçerliliğini sağlamak amacıyla rehberlik ve psikolojik danışmanlık alanından iki akademisyenin uzman görüşü alınmıştır. Daha sonra üç katılımcı ile pilot uygulama yapılarak anlaşılmayan, yanlış anlaşılan ya da karıştırılan sorular revize edilmiş ve yarı yapılandırılmış görüşme formunun son şekli hazırlanmıştır.

Verilerin Toplanması

Veri toplama aracının son şekli hazırlandıktan sonra, İstanbul ili Bahçelievler ilçesinde ikamet etmekte olan çocuğu rehabilitasyon merkezinden destek eğitim alan ve rapor yenilemek için rehberlik ve araştırma merkezine başvuran ebeveynlerle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmelerde öncelikle, özel gereksinimli bireyin eğitim ihtiyaçları ile ilgili işlemler tamamlanmış, bireyin görüşme odasından çıkması rica edilmiş, daha sonra ebeveynlere yapılması planlanan çalışma hakkında bilgi verilmiş ve çalışmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden ebeveynlerden imzalı onam alınarak veri toplama aracındaki sorular sorulmaya başlanmıştır. Yüz yüze gerçekleştirilen görüşmeler esnasında ebeveynlerin açık uçlu sorulara verdikleri yanıtlar, herhangi bir ses ya da video kaydı alınmadan form üzerine yazılarak kaydedilmiştir. Bu görüşmeler Bahçelievler Rehberlik ve Araştırma Merkezi'nde özel eğitim inceleme odalarında gerçekleştirilmiştir. Her bir katılımcı ile 25-30 dakika görüşülmüştür. Çalışma ile ilgili soruları olan katılımcılara görüşmenin bitiminde ayrıca vakit tanınarak gerekli açıklamalar yapılmıştır.

Katılımcıların formdaki sorulara ilişkin yanıtları içtenlikle verdikleri varsayılmaktadır. Bilimsel araştırma etik kurallarına uyularak çalışma tasarlanmış, yalnızca gönüllü katılımcılar çalışmaya dahil edilmiş ve katılımcılara çalışmanın amacı, yöntemi, içeriği hakkında ve kişisel verilerin gizli tutulacağına dair bilgi verilmiştir.

Verilerin Analizi

Bu çalışma kapsamında toplanan veriler içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. İçerik analizi yönteminde olguların kökenine odaklanılarak verilerin altında yatan kavramlar ve bu kavramlar arasındaki ilişkiler ortaya çıkartılmaktadır (Baltacı, 2019). Çalışmadan elde edilen veriler belirli kodlar oluşturularak kategorize edilmiştir. Oluşturulan kodlardan yola çıkılarak benzer anlamlara göre temalar belirlenmiştir. Bu kodlama ve tema belirleme yolu ile anlamlı bir bütüne ulaşmak amaçlanmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Oluşturulan kodların tekrarlanma sayısı ile de frekanslar belirlenmiştir. Çalışmaya katılan katılımcıların görüşme formları "K1, K2, K3.....K31" şeklinde numaralandırılmıştır.

Araştırmanın Geçerliliği ve Güvenirliği

Nitel araştırmalarda incelenen fenomenin tüm özelliklerine yoğunlaşmak ve araştırma problemini bir bütün olarak ele almak önemli geçerlik ölçütleridir (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Çalışma tasarlanırken ve görüşme soruları yazılırken bu duruma dikkat edilmiştir. Bununla birlikte, katılımcılarla görüşürken "Bunu mu belirtmek istediniz?" ya da "Sözlerinizden bunu mu anlamalıyım?" gibi geri dönüşlerle katılımcı teyidi alınarak geçerliğe olumlu katkıda bulunulmuştur. Katılımcı teyidi almak geçerliği sağlama yollarından birisidir (Baltacı, 2019). Elde edilen verilerin başka bir uzman tarafından incelenmesi, yani meslektaş ya da uzman teyidinin sağlanması geçerliği artırmaktadır (Denzin ve Lincoln, 2008).

Araştırmanın güvenilirliğinin sağlanması amacıyla katılımcılar açık bir şekilde belirtilmiş ve toplanan veriler araştırmacının yargılarından bağımsız olarak şeffaf bir şekilde kaydedilmiştir. Çalışmanın araştırmacının şahsi fikirlerinden etkilenmemesi, araştırma yönteminin ve katılımcıların detaylandırılması ve farklı uzmanlardan analiz sürecinde destek alma güvenilirliği sağlama yollarındandır (Baltacı, 2019).

BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde, rehabilitasyon desteği alan özel gereksinimli bireylerin ebeveynlerinin sosyal ve duygusal yalnızlık algılarına ilişkin görüşleri yer almaktadır. Araştırmanın 1. alt amacındaki “*Özel eğitim ve rehabilitasyon süreci boyunca özel gereksinimli bireylerin ebeveynleri tarafından en yoğun yaşanan problemler neler oldu?*” sorusuna ilişkin tema, kod ve frekans içerikleri Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Özel Eğitim ve rehabilitasyon süreci boyunca özel gereksinimli bireylerin ebeveynlerinin en yoğun yaşadıkları problemlere ilişkin görüşleri

Tema	Kod	Frekans
Duygusal Problemler	Üzüntü	24
	Kaygı	18
	Kabullenememe	6
	Öfke	4
	Sitem	1
	Stres	7
	Umutsuzluk	4
	Şaşkınlık	1
Akademik Problemler	Sık öğretmen değişikliği/Uyum zorluğu	6
	Derslere yardım etme konusunda yaşanan yetersizlik	6
	Derslere karşı ilgisizlik durumu ile baş etmede güçlük	12
	Rehabilitasyona gitme konusunda yaşanan isteksizlik	8
Sosyal Problemler	Dışlanma	4
	Sosyal izolasyon	5
	Sosyal bir ortama girmekte yaşanan güçlükler	5
Kişisel Problemler	Duygusal-davranışsal problemler yaşama	5
	Olumlu davranışları kazanmada yaşanan güçlükler	4
Teknik Problemler	Hastane ve rapor süreçleri ile ilgili yaşanan güçlükler	7
	RAM’a ulaşmakta yaşanan güçlükler	2
	Rehabilitasyon merkezlerinin servislerinin yetersiz olması	4
	Okul, hastane veya Rehabilitasyon Merkezinden Yapılan yönlendirmelerin yetersiz olması	3

Katılımcıların yanıtlarına ilişkin oluşturulan kodlar ve temalar incelendiğinde, özel eğitim ve rehabilitasyon sürecinde en yoğun yaşanan problemlerin duygusal problemler olduğu görülmektedir. Üzüntü, kaygı, kabullenememe gibi duygusal problemlerin çok sık yaşandığı gözlenmiştir. Akademik problemlere bakıldığında, özel gereksinimli bireyin derslere karşı ilgisizlik durumu ile baş etmede birtakım güçlükler yaşandığı belirtilmiştir. Sosyal problemlerde, ebeveynlerin sosyal bir ortama girmekte güçlük çektiği ve kendilerini izole ettiği

sonucuna ulaşılmıştır. Kişisel problemlerde, ebeveynlerin duygusal-davranışsal problemler yaşadığı ve olumlu davranışları kazanmada zorlandığı tespit edilmiştir. Teknik problemlerde ise en çok hastane ve rapor süreçleri ile ilgili güçlükler yaşandığı ifade edilmiştir.

Katılımcıların 1. alt amaca ilişkin soruya verdikleri yanıtlardan bazı örnekler:

“Çocuğumun durumunu iki yaşına yakinken öğrendik. Konduramadım. Rehabilitasyon nedir bilmiyordum, bizi oraya yönlendirdiler. Çok üzüldüm. Tek başına kaldığım zamanlar oldu neden benim çocuğum diye öfkelenim, sitem ettim. Rehabilitasyona giderken servis sıkıntısı yaşadık. Çocuğum ağlıyordu rehabilitasyona gitmek istemiyordu. Sürekli öğretmeni değiştiği için alışmakta zorluk yaşıyordu. Yaşı büyüyüp almışmaya başlayınca daha istekli gitti.” (K28 numaralı katılımcı).

“Kötü hissettim. Depresyon ve panik atak oldum hatta devam ediyor, ilaç kullanıyorum. Çocuğum komutlara uymaya başladığında umutlandım ama ameliyat süreci olunca tekrar gerileme olacak mı diye korkmaya, kaygı duymaya başladım. Bununla birlikte, çocuğın öğretmene ve okula alışması zor oldu. Çocuğumu doktor kontrolüne götürürken yabancı bir adam çocuğuma bağırdı o an çok öfkelenim.” (K31 numaralı katılımcı).

Araştırmanın 2. alt amacındaki “Özel gereksinimli bireylerin ebeveynleri sosyal ve duygusal yalnızlığa ilişkin yaşadıkları deneyimi nasıl adlandırmaktadırlar?” sorusuna ilişkin tema, kod ve frekans içerikleri Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. Özel gereksinimli bireylerin ebeveynlerinin sosyal ve duygusal yalnızlığa ilişkin yaşadıkları deneyimi nasıl adlandırdıklarına ilişkin görüşleri

Tema	Kod	Frekans
Yalnızlık Hissetme	Tek başına hissetme	12
	Çaresiz Hissetme	4
	Ev, okul, hastane ile ilgili işlere yetişmekte zorluk	12
	Maddi destekten yoksun olma	5
	Yalnız hissedip bu duruma engel olmaya yönelik girişimlerde bulunma	1
Yalnızlık Hissetmeme	Aile desteği	21
	Akraba desteği	8
	Arkadaş/Komşu desteği	12
	Diğer özel gereksinimli bireylerin ebeveynlerinin desteği	8
	Çocuğın özel durumunun çevre tarafından bilinmemesi	3
	Rehabilitasyon merkezi görevlilerinin desteği	9

Özel gereksinimli bireylerin ebeveynlerine sosyal ve duygusal yalnızlığa ilişkin deneyimleri sorulduğunda kimi ebeveynlerin yalnızlık hissettiği kimilerinin ise yalnızlık hissetmedikleri bulunmuştur. Yalnızlık hissettiğini ifade eden ebeveynlerin sosyal ve duygusal yalnızlığı; tek başına hissetme, çaresiz hissetme, ev, okul, hastane ile ilgili işlere yetişmekte zorluk hissetme, maddi destekten yoksun hissetme ve yalnızlığı engellenmesi gereken bir duygu olarak adlandırdıkları bulunmuştur. Yalnızlık hissetmediğini ifade eden ebeveynlerin ise; aileden, arkadaşlarından/komşularından, akrabalarından, diğer özel gereksinimli bireylerin ebeveynlerinden ve rehabilitasyon merkezindeki görevlilerden destek aldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte, yalnızlık hissetmediğini ifade eden ebeveynlerin bir kısmı çocuğının özel durumunu çevreden gizlediğini belirtmiştir.

Katılımcıların 2. alt amaca ilişkin soruya verdikleri yanıtlardan bazı örnekler:

“Kurumdaki herkes destek oluyor, fizyoterapistimizden çok memnunuz. Aile gibiyiz. Kendi ailem bana hep destek oluyor, onun hiçbir şeyi yok sen kendi kendine büyütüyorsun diyorlar. Beni rahatlatıyorlar. Arkadaşlarım ve komşularım var onlar da bana destek oluyorlar. Ev içinde de eşim, büyük oğlum ve kızım bana hep yardımcı olurlar.” (K13 numaralı katılımcı).

“Yanımda kimse olmadı. Bu süreçte kendimi yalnız hissettim. Akrabalarımın hepsi şehir dışında. Annem ve abim vardı bana yardımcı olan onlar vefat edince dünya başıma yıkıldı. Üç gün arayla ikisi de vefat edince kendimi tamamen yalnız hissettim. (K14 numaralı katılımcı).

Araştırmanın 3. alt amacındaki “Hangi ortam ve durumlar özel gereksinimli bireylerin ebeveynlerinin sosyal ve duygusal yalnızlıkla ilgili yaşadıkları deneyimleri etkilemektedir?” sorusuna ilişkin tema, kod ve frekans içerikleri Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4. Özel gereksinimli bireylerin ebeveynlerinin sosyal ve duygusal yalnızlıkla ilgili yaşadıkları deneyimleri etkileyen ortam ve durumlara ilişkin görüşler

Tema	Kod	Frekans
Ev ortamı ile ilgili durumlar	Evde tek olduğumda	11
	Evde diğer aile üyeleri olduğunda	4
Ev dışındaki ortam ve durumlar	Hastanede	4
	Okulda	5
	Yolda (Bir yerden bir yere giderken)	7
	Parkta	1
	Rehabilitasyon merkezinde	2
Sosyal ortam ve durumlar	Aile üyeleri ile anlaşmazlık yaşandığında	4
	Çevredeki kişiler olumsuz tutum sergilediğinde	8
Ekonomik durumlar	İşten izin alma konusunda zorluk yaşandığında	4
	İki işte birden çalışıldığında	2
	Geçim sıkıntısı yaşandığında	6
	Özel ders ve rehabilitasyon alınmadığında	1
Böyle bir ortam ve durum olmadı	Yalnız hissettiğim bir ortam ve durum yok	6
	Çocuğuma her türlü imkanı sağladım	5
	Çevremde daima beni destekleyen kişiler oldu	5

Özel gereksinimli bireylerin ebeveynlerine sosyal ve duygusal yalnızlıkla ilgili yaşadıkları deneyimi etkileyen ortam ve durumlar sorulduğunda; ev ortamı ile ilgili durumların, ev dışındaki ortam ve durumların, ekonomik durumların sosyal ve duygusal yalnızlığa etki ettiği bulunmuştur. Bununla birlikte, sosyal ve duygusal yalnızlığa etki eden bir ortam ve durum olmadığını ifade eden katılımcılar da olmuştur. Ebeveynlerin evde tek olma durumlarının sosyal ve duygusal yalnızlık algılarına daha fazla etki ettiği görülmektedir. Ev dışı ortamlardan da en çok yolda (özel gereksinimli çocuğu ile bir yerden bir yere giderken) sosyal ve duygusal yalnızlık hissedildiği belirtilmektedir.

Katılımcıların 3. alt amaca ilişkin soruya verdikleri yanıtlardan bazı örnekler:

“Çocuğum büyümeye geç başladı. Bazı şeyleri yeni yeni öğreniyor ama şimdi beni odasına bile almıyor. Hatta bazen evden çıkarmaya çalışıyor. Kardeşleri geldiği zaman değil ama diğer zamanlarda evde gerçekten yalnız kalıyorum ve evde bunalıyorum. Rehabilitasyonda ya da başka bir yerde sorun yaşamıyoruz. Sadece evde kızım tek kaldığımda yalnız hissediyorum.” (K1 numaralı katılımcı).

“Çevremdekiler yardımcı olmayıp da kızımı eleştirdiklerinde çok yalnız hissettim. Çevremdekiler insanın yüzüne karşı eksikliklerini söylediklerinde kötü hissediyorum. Pandemiden

dolayı kimse ile görüşüp toplandığım bir yer olmadı. Özellikle bana yalnız hissettiren yer olmadı.” (K12 numaralı katılımcı).

Araştırmanın 4. alt amacındaki “Sosyal ve duygusal yalnızlık durumu özel gereksinimli bireylerin ebeveynleri tarafından hangi nedenler ile ilişkilendirilmektedir?” sorusuna ilişkin tema, kod ve frekans içerikleri Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5. Özel gereksinimli bireylerin ebeveynleri tarafından sosyal ve duygusal yalnızlık durumunun ilişkilendirildiği nedenlere ilişkin görüşler

Tema	Kod	Frekans
Yakınlık ihtiyacının karşılanmaması	Sorunlu aile ilişkileri	6
	Boşanma veya kayıp durumu	4
Kişilik özellikleri	Yetersizlik duygusu	8
	Alıngan/Kırılgan kişilik yapısı	5
	Düşük özgüven	4
	Güven eksikliği	2
	Zayıf sosyal beceriler	9
Sosyal ilişki ağından uzakta olma	Pandemi sebebi ile sosyal ortamlardan kopma	5
	Aile üyelerinin farklı yerde olması	2
	Akrabaların farklı yerde olması	1
	Arkadaşların farklı yerde olması	3
Çevresel faktörler	Özel eğitime ilişkin yeterli bilgi edinememe	4
	Etraftaki kişilerin özel gereksinimli birey hakkında yargılayıcı sorular yöneltmesi	10
Herhangi bir nedenle ilişkilendirmeme	Yalnızlık hissetmeme	6
	Yalnızlığa sebep olan nedenleri fark edememe	2

Sosyal ve duygusal yalnızlık durumunun nedenleri incelendiğinde özel gereksinimli bireylerin ebeveynleri tarafından; yakınlık ihtiyacının karşılanmaması, kişilik özellikleri, sosyal ilişki ağından uzakta olma ve çevresel faktörler gibi nedenlerle ilişkilendirildiği görülmektedir. Yalnızlık hissetmeyen veya yalnızlığa sebep olan nedenleri fark edemeyen ebeveynlerin ise sosyal ve duygusal yalnızlık durumunu herhangi bir nedenle ilişkilendirmediği bulunmuştur. En çok ilişkilendirilen nedenlere baktığımızda, kişilik özelliklerinden zayıf sosyal beceriler ve çevresel faktörlerden etraftaki kişilerin özel gereksinimli birey hakkında yargılayıcı sorular yöneltmesi kodları karşımıza çıkmaktadır.

Katılımcıların 4. alt amaca ilişkin soruya verdikleri yanıtlardan bazı örnekler:

“Yalnızlık hissetmemin sebebi kendi kişilik özelliklerimle alakalı. Yetersizlik ve değersizlik duygularını yaşamamla alakalı.” (K19 numaralı katılımcı).

“Tercih ettiğim bir yalnızlık durumu bu. Rehabilitasyon merkezindeki velilerle daha iyi iletişim kurabiliyoruz. Aynı sorunları yaşadığımız için birbirimizi daha iyi anlıyoruz. Yalnızlık durumunun nedeni çevremdekilerin beni anlamamaları. Kendi akrabalarım bile bana kötü gözlerle bakıyor. Bu çocuk neden böyle diye soruyorlar. Bu şekilde düşüncelerimden rahatsız oldum ve yalnız kalmak istedim.” (K21 numaralı katılımcı).

Katılımcıların cevaplarına ilişkin bulgular değerlendirildiğinde; özel gereksinimli bireylerin ebeveynlerinin özel eğitim ve rehabilitasyon sürecinde çeşitli alanlarda problemler yaşadıkları, sosyal ve duygusal yalnızlık hissetme durumunu farklı şekillerde deneyimledikleri,

ebeveynlerin sosyal ve duygusal yalnızlık hissetmelerini etkileyen durum ve ortamların birbirinden farklı olduğu ve özel gereksinimli bireylerin ebeveynleri tarafından sosyal ve duygusal yalnızlık durumunun ilişkilendirildiği nedenlerin çeşitlilik gösterdiği tespit edilmiştir. Özel eğitim ve rehabilitasyon sürecinde kendisini yalnız, çaresiz, kaygılı, tek başına hisseden ebeveynlerin yanı sıra; yalnız hissetmeyen, sosyal destek ağına sahip olan, kendisini rahat ifade edebilen ve anlaşıldığını hisseden ebeveynlerin de olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

TARTIŞMA

Bu çalışmada rehabilitasyon desteği alan özel gereksinimli bireylerin ebeveynlerinin sosyal ve duygusal yalnızlık algılarına ilişkin görüşlerinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda öncelikle ebeveynlerin özel eğitim ve rehabilitasyon sürecinde en sık karşılaştıkları problem alanları belirlenmiştir. Ebeveynler en çok duygusal problemler yaşadıklarını dile getirmişlerdir. Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynler çocuğunun özel durumunu ilk öğrendiklerinde önemli bir travma ve duygu yoğunluğu yaşayabilmektedirler (Şen Ün ve Akgül, 2022). Daha sonra bu durumu kendilerine ve çevrelerine kabul ettirmeye çalışmaktadırlar (Genç, 2017). Bu çalışmada, özel gereksinimli bireylerin ebeveynleri tarafından en çok üzüntü, kaygı, kabullenememe, öfke, stres, umutsuzluk, şaşkınlık ve sitem gibi duyguların yaşandığı bulunmuştur. Literatüre baktığımızda da üzünlük, şaşkınlık, acı, mutsuzluk ve depresyonun ebeveynlerde en yoğun gözlemlenen duygusal problemler olduğu sonucu karşımıza çıkmaktadır (Özkan-Bardakçı ve Kutluata, 2021). Ebeveynlerin özellikle en yoğun yaşadığı duygunun üzüntü olduğu sonucu literatürle de uyumaktadır (Karakuş ve Kırılıoğlu, 2019; Özkan-Bardakçı ve Kutluata, 2021). Ayrıca ebeveynlerin özel eğitim süreci hakkında yetersiz bilgiye sahip olması ve bireyin ek sağlık problemlerinin bulunması da ebeveynlerin birtakım duygusal sorunlar yaşamasında etkili olmaktadır (Cavkaytar ve Özen, 2010). Sağlık problemlerinin aile bütçesine bir yük getirmesi, ebeveynlerin sürekli hastaneye gitmek zorunda kalması birbirlerine vakit ayıramamasına ve sosyal çevreden izole olmalarına sebep olabilmektedir (Schaaf vd., 2011). Bu gibi durumlar ebeveynlerin kişiler arası ilişkilerinde geri çekilme, içe kapanma, yalnız kalma gibi sorunlara neden olabilmektedir.

Özel gereksinimli bireylerin ebeveynlerinin sosyal ve duygusal yalnızlığa ilişkin yaşadıkları deneyimi nasıl adlandırdıklarına ilişkin görüşleri incelendiğinde yalnızlık hisseden ve yalnızlık hissetmeyen ebeveynlerin olduğu sonucu karşımıza çıkmaktadır. Yalnızlık hissetmediğini belirten ebeveynlerin en çok ailelerinden destek aldıkları belirtilmiştir. Aile üyelerinin birbirine sağladığı destek özel eğitim sürecinde oldukça önemlidir (İlkay, 2021). Aile üyelerinin karşılaştığı problemler yaşamlarını olumsuz etkiliyor olsa da aile üyeleri tarafından paylaşılan güçlüklerin aileyi birbirine bağladığına inanılmaktadır (Özkan-Bardakçı ve Kutluata, 2021). Rehabilitasyon desteği alan özel gereksinimli bireylerin ebeveynlerinde görülen aile desteğinin, sosyal ve duygusal yalnızlık hissini azalttığı ve uyum becerilerini arttırdığı farklı çalışmalarda da belirtilmektedir (Ersoy ve Çürük, 2009; Greeff, Vansteenwengen ve Ide, 2006; Kaner ve Bayraklı, 2009; Karadağ, 2009). Bu çalışmada özellikle eşlerin ve çocukların birbirine olan desteği aile desteğini oluşturmaktadır. Aile içi desteğin olduğunu dile getiren katılımcıların daha az yalnız hissettikleri ve daha az duygusal problem yaşadıkları tespit edilmiştir.

Ebeveynler, çocuğunun özel durumunu çevreden gizleme ihtiyacı duyabilmektedirler

(Cavkaytar ve Özen, 2010). Çevre tarafından etiketlenme korkusu, etraftaki insanların acıyan bakışları, bireyin yetersizlik alanı ve özel eğitim ile ilgili merak dolu sorular sormaları ebeveynlerin sosyal hayattan izole olmalarına neden olabilmektedir (Özşenol vd., 2003). Ebeveynlerin yalnızlık hissetmeme durumunun nedeninin bu olabileceği düşünülmektedir. Ebeveynlerde, tercih edilen ya da zorunlu kalınan bir yalnızlık algısı meydana gelmiş olabilir.

Özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynler bir yandan çocuğunun bu özel durumuna uyum sağlamaya çalışırken diğer yandan da güçlük durumunun beraberinde getirdiği maddi sıkıntılarla da baş etmek zorunda kalmaktadır (Ersoy ve Çürük, 2009). Bu çalışmada da özel gereksinimli bireylerin ebeveynlerinin sosyal ve duygusal yalnızlıkla ilgili yaşadıkları deneyimleri etkileyen ortam ve durumlara baktığımızda ekonomik durumlardan en çok “geçim sıkıntısı yaşandığında” kodunun tekrar ettiği görülmektedir. Ebeveynlere sağlanan maddi desteğin onların stres düzeyini azaltmakta etkili olduğu saptanmıştır (Cameron ve Armstrong, 1991). Ebeveynlerin düşük gelirli olması ve çocuğuna yeterli desteği sağlayamadığını hissetmesi durumunda stresle başa çıkamadığı, yalnızlaştığı ve baş etme stratejileri geliştiremediği görülmektedir. Bunun yanında, sosyal ortam ve durumlardan “çevredeki kişiler olumsuz tutum sergilediğinde” kodunun da çok sık tekrar ettiği görülmektedir. Bu bulgu da literatürle örtüşmekte olup yakın çevrenin olumsuz tutum ve davranışlarının ebeveynlerin stres düzeyini ve yalnızlık algılarını etkilediği belirtilmektedir (Yavuz ve Gümüşkaya, 2021). Ebeveynlerin, çocuklarını okula ya da rehabilitasyon merkezine götürürken çeşitli zorluklar yaşadıklarını, ulaşımda sorun yaşadıklarını, özel gereksinimli çocukların tek başlarına bir yerden bir yere gidemediklerini bulgulayan araştırma sonucu ile (Kot, Sönmez ve Eratay, 2018); yalnızlık hissettiğini ve bu yalnızlık deneyimini etkileyen ortam ve durumun “yolda (bir yerden bir yere giderken)” şeklinde kodlayan katılımcılara ilişkin araştırma bulgumuz paralellik göstermektedir.

Özel gereksinimli bireylerin ebeveynlerinin sosyal ve duygusal yalnızlık durumlarının nedenleri araştırıldığında çevresel faktörlerin oldukça etkili olduğu gözlenmiştir. Çevresel faktörlerden en sık tekrar eden kodun ise “etraftaki kişilerin özel gereksinimli birey hakkında yargılayıcı sorular yöneltmesi” olduğu tespit edilmiştir. Bu konuyla ilgili yapılan bir çalışmada; özel gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin, çocuklarına karşı aşağılayıcı, küçük düşürücü sorular sorulması ve dışlayıcı tavırların bulunması nedeniyle kendilerini sosyal çevreden izole ettikleri sonucuna ulaşılmıştır (Buluş ve Ersoy, 2019). Başka bir çalışmada da özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynleri en olumsuz etkileyen durumun, diğer bireylerin özel gereksinimli bireye karşı kullanmış oldukları incitici sözler ve bakışlar olduğu tespit edilmiştir (Bardakcı ve Kutluata, 2021). Sosyal ve duygusal yalnızlığa etki ettiği belirtilen çevresel faktörler teması ile ilişkili bir diğer kod da “özel eğitime ilişkin yeterli bilgi edinememe” yanıtı olmuştur. Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin, çocuğun tanısı ve özel eğitim süreci ile ilgili bilgi edinmede zorluklar yaşadığı, yeterli ve güvenilir kaynaklara ulaşamadığı, çocuklarının eğitimleri ile ilgili herhangi bir yönlendirme yapılmadığı için çeşitli problemler yaşadıkları belirtilmektedir (Kot, Sönmez ve Eratay, 2018).

Bu çalışmada, rehabilitasyon desteği alan bireylerin ebeveynlerinin sosyal ve duygusal yalnızlık algıları incelenmiştir. Sonuçta; ebeveynlerin en yoğun yaşadıkları problemler, sosyal ve duygusal yalnızlığı nasıl adlandırdıkları, sosyal ve duygusal yalnızlığı hangi ortam ve

durumların etkilediği ve sosyal ve duygusal yalnızlığın nedenleri tespit edilmiştir. Bu doğrultuda, rehabilitasyon desteği alan özel gereksinimli bireylerin ebeveynlerine gerek gittikleri kurumlarda gerekse belediyeler tarafından sağlanabilecek ruh sağlığı hizmetlerinde sosyal ve duygusal yalnızlığı önlemeye yönelik çalışmalar yapılmasının ve ebeveynlerin sosyal destek ağlarının genişletilmesinin etkili olacağı dűřünölmektedir. Sosyal ve duygusal yalnızlığı önlemede ise rehabilitasyon desteği alan özel gereksinimli bireylerin ebeveynlerinin, yalnızlığı hangi durumlarla ve nedenlerle ilişkilendirdiğine odaklanılması gerektiği dűřünölmektedir.

Aşağıda, araştırma bulguları doğrultusunda birtakım öneriler sunulmuştur.

- Özel gereksinimli bireylerin, özel eğitim ve rehabilitasyon sürecinde teknik aksaklıklar yaşamaması adına hastane randevusu bulma, servis, ulaşım, eğitim harcamaları için maddi destek imkanlarının iyileştirilmesi önerilebilir.
- Ebeveynlerin, çocukları için gittikleri rehabilitasyon merkezinde ders süresi dolana kadar çocuklarını bekledikleri bilinmektedir. Bu süreçte ilgili kurum tarafından ebeveynlere psikolojik destek sağlanması, ebeveynin sosyal ve duygusal sorunlarla bař etmesinde yardımcı olabileceği dűřünölmektedir.
- İkamet edilen ilçedeki okul, rehberlik ve araştırma merkezi, toplum ruh sağlığı merkezi ya da rehabilitasyon merkezi tarafından ebeveynlere; bireyin özel gereksinimi ve eğitimi hakkında bilgilendirici seminerler verilebilir, anne-baba eğitimi hizmetleri sağlanabilir.
- Özel gereksinimli bireyin çevresindeki kişilerin olumsuz tutum ve davranışlarının önüne geçilebilmesi adına toplumu bilgilendirici medya içerikleri artırılabilir ya da belediyeler tarafından uzman kişilerce verilen seminerler, konferanslar ya da etkinlikler düzenlenebilir.
- Sosyalleşme yönünden bir kısıtlama içerisine giren özel gereksinimli bireylerin ebeveynlerine, kendileri ile aynı durumda olan diğer ebeveynlerle birlikte grupla psikolojik danışma hizmetleri sunulabilir.
- Özel gereksinimli bireylerin yararlandığı destek eğitimlerin fazlalaştırılması ve bireyin derslere karşı ilgisinin artması için rehabilitasyon merkezlerindeki ders içeriklerinin ve saatlerinin düzenlenmesi önerilebilir.
- Özel eğitimle ilgili okullarda ve rehabilitasyon merkezlerinde çalışan öğretmenlerin sık sık değişmesi ve bireyin sürekli yeni gelen öğretmene alışmaya çalışması süreci olumsuz etkilemektedir. Bu durumu önlemek adına çalışmalar yapılmalıdır.
- Özel gereksinimli bireyin gittiği okulda ve rehabilitasyon merkezinde sadece akademik olarak değil sosyal ve duygusal olarak da aktif olabileceği çalışmalar ve etkinliklere de yer verilmelidir.
- Özel gereksinimli bireylerin ebeveynlerinin, çocuklarının geleceği ve bağımsız bir şekilde hayat sürebilmeleri hakkında yaşadıkları kaygıyı azaltmak için özel gereksinimli bireyleri topluma kazandırmayı hedefleyen gerekli istihdam çalışmaları artırılmalıdır.
- Belediyeler tarafından, yalnızca özel gereksinimli bireyler ve ailelerinin katılım gösterebileceği gezi, tur, yarışma, sergi, tiyatro vb. ücretsiz etkinlikler düzenlenebilir.
- Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlere yaşadıkları ruhsal ve fiziksel sorunlara ilişkin gerekli sağlık güvencesi sağlanabilir.

- Özel gereksinimli bireylerin ebeveynlerinin evde çocuğuna bakım sağlarken yalnız ve yetersiz hissetmemesi adına evde bakım hizmeti verecek uzman bakıcı desteği sağlanabilir.
- Özel gereksinimli bireylere yönelik gündüz bakım evi, kreş, anaokulu gibi kurumların sayısının arttırılarak ebeveynlerin bağımsız olarak etkinlik gösterebileceği zamanların desteklenmesi önemli görölmektedir.
- Özel eğitim ve rehabilitasyon sürecinde sosyal destek kaynaklarına sahip, sosyal ve duygusal yalnızlık hissetmeyen ebeveynlere de önleyici çalışmalar içeren bilgilendirici seminerler düzenlenebilir.

KAYNAKÇA

- Akgül, H. (2020). Yetişkinler için sosyal ve duygusal yalnızlık ölçeği'nin (selsa-s) türk kültürüne uyarlaması: geçerlilik ve güvenirlik çalışması. *Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(21), 54-69.
- Aral, N., & Gürsoy, F. (2009). *Özel eğitim gerektiren çocuklar ve özel eğitime giriş*. Morpa Kültür Yayınları.
- Aydemir, E. (2021). Küresel salgın bağlamında özel gereksinimli çocuk sahibi ebeveynlerin yaşadığı sorunlar (sağlık, eğitim, ekonomi ve sosyal). *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(18), 1-12.
- Baltacı, A. (2018). Nitel araştırmalarda örnekleme yöntemleri ve örnek hacmi sorunsalı üzerine kavramsal bir inceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 231–274.
- Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır? *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 368-388.
- Baş, A. B. (2018). *Özel Gereksinimli Çocuğa Sahip Ebeveynler ile Normal Gelişim Gösteren Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Yalnızlık Düzeyleri ve Evlilik Doyumu ile İlişkilerinin İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Gelişim Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Buluş, M. (1997). Üniversite öğrencilerinde yalnızlık. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(3), 82-90.
- Buluş, S. ve Ersoy A. F. (2019). Engelli çocuğu olan annelerde tükenmişlik: Nitel çalışma. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 23(3), 771-776.
- Cameron, S. J. & Armstrong, S. M. (1991). Stress, Coping, and resources in mothers of adults with developmental disabilities. *Counselling Psychology Quarterly*, 4(4), 301-310.
- Cavkaytar, A., Melekoğlu, M., & Yıldız, G. (2014). Geçmişten günümüze özel gereksinimli olma ve zihin yetersizliği: Dünya'da ve Türkiye'de kavramların evrimi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Eğitim Özel Sayısı*, 111-122.
- Cavkaytar, A., & Özen, A. (2010). Aile katılımı ve eğitimi. G. Akçamete (Ed.), *Özel eğitim [Special education]* içinde (ss. 169-202). Kök Yayıncılık.
- Creswell, J. W. (2012). *Educational research: Planning, conducting, and evaluating quantitative and qualitative research*. Prentice Hall.
- Denzin, N. K. & Lincoln, Y. S. (2008). Introduction: The discipline and practice of qualitative research. In N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Eds.), *Strategies of qualitative inquiry* (pp. 1–43). Sage Publications, Inc.
- Dönmez, B., N., Bayhan, P. ve Artan, İ. (2001). Engelli çocuğu olan ailelerin yaşam döngüsü içinde karşılaştıkları sorunların incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 12 (2), 31-43.
- Dugan, E., & Kivett, V. R. (1994). The importance of emotional and social isolation to loneliness among very old rural adults. *The Gerontologist*, 34(3), 340-346.
- Durmuş, E. A., & Yeşilyaprak, B. (2019). Engelli ve sağlıklı çocuğu olan anne babaların sosyal destek ve yalnızlık düzeylerinin karşılaştırılması. *Aile Psikolojik Danışmanlığı Dergisi*, 2(1), 1-28.
- Ernst, J. M. & Cacioppo, J. T. (1999). Lonely hearts: psychological perspectives on loneliness. *Applied and Preventive Psychology*, 8(1), 1-22.
- Ersoy, Ö. & Çürük, N. (2009). Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerde sosyal desteğin önemi. *Sosyal*

- Politika Çalışmaları Dergisi*, 17(17), 104-110.
- Gencer, M. (2019). *Engellilik Durumu ve Engellilere Yönelik Toplumsal Algı: Kütahya Örneği*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dumlupınar Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Genç, Y. (2017, October). Engelli çocuğa sahip ailelerin kaygı düzeylerinin incelenmesi (Sakarya Örneği). *International Congress on Political, Economic and Social Studies (ICPESS)*, (No. 3), 245-249.
- Greeff, A. P., Vansteenwengen, M., & Ide, M. (2006). Resiliency in families with a member with a psychological disorder. *The American Journal of Family Therapy*, 34(1), 285-300. doi:10.1080/01926180600637465
- Gürsoy, E. Y. (2021). *Üniversite Öğrencilerinde Erken Dönem Uyumsuz Şemaların Yalnızlık, Umutsuzluk ve Depresif Belirtiler ile İlişkinin İncelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Kent Üniversitesi/Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- İlkay, K. (2021). *Aile İşlevselliğini Yordamada Özel Gereksinim Türü ile Duygu Düzenleme Güçlüğü'nün Etkileşimli Rolünün İncelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi/Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Kaner, S. (2009). Zihin engelli çocukların duygusal ve davranışsal problemlerinin değerlendirilmesinde anne-baba ve öğretmen tutarlılığı. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 42(2), 239-263.
- Kaner, S., & Bayraklı, H. (2009). Zihinsel engelli ve engelli olmayan çocuklu annelerde yılmazlık, sosyal destek ve stresle başa çıkma becerileri. *Eğitim Bilimleri ve Uygulama Dergisi*, 8(15), 115-133.
- Karadağ, G. (2009). Engelli çocuğa sahip annelerin yaşadıkları güçlükler ile aileden algıladıkları sosyal destek ve umutsuzluk düzeyleri. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 8(4), 315-322.
- Karakuş, Ö. ve Kırlioğlu, M. (2019). Engelli bir çocuğa sahip olmanın getirdiği yaşam deneyimleri: Anneler üzerinden nitel araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 41, 96-112.
- Kargın, T. (2004). Kaynaştırma: Tanımı, gelişimi ve ilkeleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 5(2), 1-13.
- Kazu, İ. Y. & Yıldırım, D. (2021). Özel eğitim öğretmenlerinin özel gereksinimli birey ve özel eğitime yönelik metaforik algıları. *Journal of History School*, 51, 1121-1144.
- Kot, M., Sönmez, S. & Eratay, E. (2018). Özel gereksinimli bireylere sahip ailelerin yaşadıkları zorluklar. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (37), 85-96.
- Lykes, V. A., & Kimmelmeier, M. (2014). What predicts loneliness? Cultural difference between individualistic and collectivistic societies in Europe. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 45(3), 468-490.
- Oktar, M. N. & Yıldız, R. (2019). Zihinsel engelli çocuğu olan annelerin ölüm kaygısı ile sosyal politikalara güven ilişkisi. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 14(1), 463-498.
- Özgökçeler S. (2006). *Sosyal Dışlanma Sorunsalı ve Engellilerin Sosyal Politikası Bağlamında Değerlendirilmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi/ Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Bursa.
- Özkan Bardakçı, M. & Kutluata, B. (2021). Engelli çocuğa sahip olmanın aile yaşamına etkisi: nitel bir çalışma. *Itobiad: Journal of the Human & Social Science Researches*, 10(4), 3742-3765.

- Özmen, D., & Çetinkaya, A. (2012). Engelli çocuğa sahip ailelerin yaşadığı sorunlar. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 28(3), 35-49.
- Özşenol, F., Işıkkhan, V. Ünay, B. Aydın, H. İ. Akın, R. ve Gökçay, E. (2003). Engelli çocuğa sahip ailelerin aile işlevlerinin değerlendirilmesi. *Gülhane Tıp Dergisi*, 45(2), 156-164.
- Perlman, D. & Peplau, L. A. (1981). Toward a social psychology of loneliness. *Personal relationships*, 3, 31-56.
- Sarıhan, C. Ö. (2007). *Engelli Çocuğa Sahip Olan ve Olmayan Annelerin Aile İşlevlerini Algılamaları ile Yalnızlık Düzeylerinin İncelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Schaaf, R. C., Toth-Cohen, S., Johnson, S. L., Outten, G., & Benevides, T. W. (2011). The everyday routines of families of children with autism: Examining the impact of sensory processing difficulties on the family. *Autism*, 15(2), 1-17.
- Sungur-Bozdoğan, İ. B. (2011). *Zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynlerin algıladıkları sosyal destek ve yalnızlık puanları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Şahin, B. (2021). *Özel Gereksinimli Çocuğa Sahip Ebeveynlerde Suçluluk-Utanç Düzeyi, Yılmazlık ve Evlilik Doyumu Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Gelişim Üniversitesi/Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Şen Ün, Y., & Akgül, E. (2022). Özel eğitim gereksinimli çocuk annelerinin sorunlarla baş etme yöntemleri ve psikolojik dayanıklılık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Journal of Sustainable Educational Studies (JSES)*, (Ö1), 247-270.
- Takuri, B. S. (2014). Stress and coping mechanism among the parents of intellectual disable children. *Journal of Advanced Academic Research*, 1(2), 56-63.
- Ulutaşdemir, N. (2007). Engelli çocuklarda iletişim ve oyunun önemi. *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 2(5), 36-51.
- Weiss, R. S. (1973). *Loneliness: The experience of emotional and socialisolation*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Yaralı, D. (2015). Öğretmen adaylarının özel gereksinimli bireylere yönelik tutumlarının bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(2), 431-455.
- Yavuz, M. & Gümüşkaya, Ö. (2021). Otizm spektrum bozukluğu ve zihinsel yetersizliği olan bireylerin ebeveynlerinin yaşam doyumu ve aile yılmazlık düzeylerinin incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 1-27.
- Yazıcı, D. N. ve Durmuşoğlu M. C. (2017). Özel gereksinimli çocuğu olan ailelerin karşılaştığı sorunlar ve beklentilerinin incelenmesi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30(2), 657-681.
- Yıkımış A., & Bahar, M. (2002). Kaynaştırma Sınıflarında Çalışan Öğretmenlerin Kaynaştırma Becerilerini Gerçekleştirme durumlarının saptanması. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2,(3), 85-95.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin.
- Yılmaz, E. ve Altınok, V. (2009). Okul yöneticilerinin yalnızlık ve yaşam doyum düzeylerinin incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 59(59), 451-470.
- Ytterhus, B., Wendelborg, C. ve Lundebj, H. (2008). Managing turning points and transitions in

childhood and parenthood – insights from families with disabled children in Norway.
Disability & Society, 23(6), 625-636.